

A mese világa

RÉTKÖZI MESE

Eccer vót, hol nem vót, vót egy özvegyasszony. Annak vót egy iskolába járó fia. Vót egy négyelős gyeplűje madzagbul csinálva. Egy szombati nap kért az anyjától 4 krajcárt irkára. Felment az oskolába, kieresztették jáccani őket. Befogott négy fiút lovacskázni. A többi pedig szaladgált utánna. Amikor a templom háta megé értek, tanáltak egy kis kígyót, akit az ű baráttjai agyon akarták verni. Két fiúnak atta négyelő gyeplűjét és amit az annyátú kapott, a 4 krajcárt. Ott maratt, vigyázott a kígyóra, agyon ne verhessék cimborájai. Amikor ketten marattak a kígyóval, testvérnek szólította a kígyó. „Miféle gyerek vagy te testvér?” „Egy szegény asszony fia.” „Gyere velem, utazzunk az én apám házáho. Kígyó képében én átbúvom a várost, a város végibe várni foglak.” És találkoztak. A kígyó meghengergőzött, vált belőle egy aranszörű paripa. Letérgyepelt és felvette a fíjút a hátára. Így utaztak. 12 évesek vótak, mindketten. 16 éves korukba értek a rettenetes erdőbe, ahon a kígyónak lakott a szüleje. És egy rakottya bokorba elrejtette testvérét a kígyó. „Te pedig szép ember vagy, én pedig apámnak el fogom sorolni, hogy hányadik éves korunkba fogattuk egymást testvérnek. Maj csak akkor gyere be testvér, ha én híjlok. Az én apám tarjasz kígyó.” Mindent lesorolt az apjának, hogy hogy került egy testvére. Felelt az apja: „Miér nem hoztad el magaddal? Tudod, hogy gazdagok vagyunk, megjutalmaztuk vóna.” „Kivallom neked, hogy itt van, de ha behívom, el ne nyeld. Tudom, hogy én becses fíjad vagyok, mer 12 fíjadból egyet se tuttál felnevelni, én pedig mán huszadik éves vagyok, nem félek semmitől. De hát behívom a testvérem.” Amint a kígyó meglátta azonnal elnyelte. A fíja ordítva vágta magát a földhő. A kígyó torkára dugta az ujját, kiokátta. Héccerte különb vót, mind addig.

Együtt barátokztak. Több esztendő múlva a kígyó testvére monta testvérenek, a kígyónak: „Haza szeretnék menni, szegény öreg anyámho.” Marasztotta, hogy „Ne mennyi! No de hát ember vagy, nem bánom, ha elmenz is. Megmongyuk apámnak.” Meg is monták. Igért egy 14 ökrös szekérrel aranyat. De megtanította a kígyó testvére: „Bármít ígér is, semmit se fogaggy el, csak az alamáriomon van egy zsebbe való aranyóra.” A kígyó monta: „Maraggy amellet, amit én ígértem. Az aranyóra mellett éhen halsz meg.” Nem tudott a vén kígyó mit tenni, addig-addig, igen nehezen neki atta, Földtőztették utazó ruhába. Felső ruhája egy szűr vót, akinek mind a két ujjja be vót kötve. Kevés útiköcséggel indult el. Elfogyott. Rágondolt a vén kígyó mondatára. „Mijen igaz testvérem vót a fíja! Hogy megcsalt.” Elfáratt. Éhen feküdt le egy árokpartra. Bosszúságába kivette az aranyórát. Földhő vágta, kiugrott belőle 42 órjás. „Mit parancsolsz édes gazdám?” „Aggyatok valamit, mert elhalok éhen.” Ojan gazdag asztal terült elibe, 12-en is jólakhattak jóval, hát ű jólakhattott.

Istmét földhő vágta a katuját. Kiugrott belőle a 42 óriás. „Mit parancsol édes gazdám?” „Nem tudnátok-e vitetni? Igen messzire való vagyok.” „Hogy szeretne menni? Ugy, mint a szél, vagy mint a gondolat?” „Hát én csak úgy, mint a szél.” Felelik az óriások, jól tegye el a katuját, hogy el ne vesszen. Került egy forgószél. Felvette a levegőbe. Nagyon bátran jött. Megesmierte a városát, szólt magába: „Itthon vagyok, hogyha letunnátok tenni.” S a templomdombon szállt le.

Elment az anyai házat felkeresni. Élt még az öreganyja. Bement, köszönt. Az anyja így viszonzta: „Isten hozta felséges kirájfí.” „Igyekeztem én is. Nagyon éhes vagyok, azér is jöttem ide be, hogyha lenne szíves öreganyám, főzne egy kis galuskát.” „Felséges kirájfí, nincs nekem semmi. Ezt a pendejt varom egy szomszéd asszonynak, az fog adni egy kis olajt, meg egy kis lisztet, de csak ha hazaviszem a pendejt.” „Próbálkozzon, hátha vóna a kamarába valami ennivaló.” „Nincs ott semmi, csak a régi patkánytúrások. De elmegyek a szomszédasszonyho, hátha tejjesíti az ígérétét.” Nem adott semmit, maj csak ha a pendejt hazaviszi. Míg az öreganyja odajárt, addig a ház háta megett földhő vágta a katuját. Kiugrott belőle 42 óriás. „Mit parancsolsz édes gazdám?” „Itt az anyám piszkos kamarája, rendezzék fel és valami eleiséget is rakjatok bele. Az udvarra legalább egy kis fát is rendeljete.” Megérkezett az öregasszony, a kapuból is látta, hogy egy kazal fa van az udvaron. Gondolta, hogy a nálamjött királyfi rendelte ezt. Bement. Ismét monta a királyfi, hogy főzzön egy kis galuskát. „De nem kaptam hozzávalót.” Monta a királyfi, mennyen be a kamarába, hátha tanálna valamit. „Inkább kinyitom én az ajtót.” Mikor az ajtót kinyitotta, ojan berakott kamara még tán a városukba se vót több. Többfélét is készített. Asztalra rakta. Meghívta a királyfit. „Ha nem utájja, kívánságát tejjesíttem.” Az aszalhoz ült a királyfi. „Gyűjjön öreganyám és egyen az asztalnál.” „Én csak így szoktam a padkán, ha van mit.” „No de mégis, ne szégyejjen, csak gyűjjön. Tudakolózni is akarok öreganyámtú. Régen özvegykedik-e? Semmi gyerekei nincsenek?” „Dehogy nem kérem, vót egy fiam, aki 12 éves korában az iskolából eltévelt. Mindenfelé kerestette a kirájunk. Hát még idáig mindig nem tanáltuk.”

Megcsókolta kezét, magát. „Én vagyok a fija, öreganyám. Azt kérdem anyámtul, a mi kirájunknak jánya, Erzsike, aki velem járt az iskolába, nálam persze fiatalabb vót vagy 2 évvel, jány-e még, vagy asszony mán?” Monta az anyja: „Hát még jány.” „Felöltöztetem anyámat jó ruhába s mennyen el a kirájnál, magyarázza meg neki, hogy az elveszett fija megkerült. Azért küdött ide, felségednek jányát feleségül akarná elvenni.” Feleli az anyja: „Bátortalan vagyok, fiam.” „Legyen bátorságod. A mi kirájunk népszerű. Örülni fog rajta, hogy én megkerültem. De Erzsike még jobban fog örülni, ha meghajja, hogy én megvagyok.” Be is ment, beköszönt a vénasszony a kirájnál. Elmonta, hogy mi járatban van. Szívesen fogták. Feleli a kiráj: „Nem esmerjük a fíjadat, küldd el ide hozzánk.” Erzsike is odabe vót. „Kedves apám, én is elmegyek a meglátására.” „Nem engedlek, majd eljön ide.” Hazament. Örömmel monta a fíjának. Rettenetes szépen és jól fogatták. „Aszt monta a kiráj, mutasd be magadat náluk.” „Majd akkor hónap.” Kivette a katuját, földhő csapta. Kiugrott belőle a 42 óriás: „Mit parancsolsz édes gazdám?” „Valami szép extra katonaruhát s egy gyönyörű szép pejparipát felnyergelve.”

Raült a paripára, megkezdte az utazást a kiráj lakása felé. Maj mikor

mán egy dombra felért, Erzsike az udvarról meglátta. „Édesapám mifelénk egy szép katona utazik.“ A kiráj a kapu közelébe ért. Sok cseléd ugrált elibe, a kaput kinyitni. A tetején repült be és az ambitus elibe állt. Mindakét karját nyújtotta hozzá Erzsike: „Leölelem a lovárul!“ Akkorára apja, anyja kiugráltak, majdnem az ölükbe vitték be örömmel. Ebédhez ültek, ebéd ideje vót. Erzsike pedig az ülőszékjét hozzáhúzta. Mindig a szemeközzé nézett. Sokáig ott időzött ez az idegen úrfi, mindent diskuráltak. De hát el akart köszönni. Erzsike felelte: „Ne hagyjon itt lelkem. Mán a papoknak is izentem, meg akarok vele esküdni. Úgy látom, hogy én magának megteccettem, de nekem még maga jobban.“ Felelte a kiráj: „Ezt a célt nem érhetitek el kedves gyerekeim. Nem tudom miben vagyonnal bírok kedves öcsém? A jányom csak úgy lehet öné, az ablakon is megmutatok itt egy dombot. Lehet vagy három kilométer a kapunkho. Ha reggelre lesz egy ojan majorsági lakása ott, mint az enyém, akkor Erzsike a magáé.“ Erzsike sírva felelte: „Ne követelőközzék, édesapám. Ha másképp nem, bankahitre is elszökök vele, ha kellek neki.“

El is utazott a fiatal úrfi, felült a paripájára, de Erzsike nagy bánatba esett: „Édesapám csak járjon a dolog után, meghalok érte. Akármilyen vagyona van is, egy ijen majort, mint a mienk, ijen ellátással egy éccaka nem lehet csinálni.“ Maj Erzsike elkészítette az ágyát ahhoz az ablakho, ahol az apja mutatta a dombot, hogy oda épíccse a majort. A szép fiatalember kiment arra a dombra is. Földhő vágta a katuját. Kiugrott belőle a 42 óriás: Mit parancsolsz édes gazdám?“ „A parancs igen nagy. Tik is tehetetlenek vagytok hozzá. Ha nem sikerül, az életem megsemmisül. Erre a pusztá gyepre, reggeli napfelgyöltre egy ojan szép lakást, mint a kirájé, épíccsetek.“ Erzsike pedig az ablakból mindig leste azt a dombot, amit az apja mutatott. Alighogy megpitymallott, meglátta, hogy rendbe van. „A kaujától a mi kapunkig egy kűtötés bevezetett akinek mindkét ódala 4—4 sor mindenféle fával el vót látva. Mindenféle csicsergő madarak zengedeztek rajta. Erzsike felugrott: „Édesapám, édesanyám, gyűjjenek csak! Nézzék! Mán készen van a lakás és várom a legént. Járjanak el a dologba, hogy leghamarabb is a papot, herceget, bárót, több vendégeket mihent megérkezik, akit megszerettem, mingyár megesküdök vele.“ Reggeli 8 óra tájba ugyanazon a paripán, ami itt vót mán eccer, hogy mindenki megösmérje, hogy az, aki vót. Mihint megérkezett, mingyárt esküvő alá álltak. Nemcsak Erzsikének, hanem apjának, annyának nagyon megteccett. Ijen daliás fiatalember egy éccaka ijen rezidenciát megépíttetett. Lakadalom után a szülők mindennel ellátták és belekötöztették. Örventek egymásnak. Hat évi házasságuk után 3 fiúgyereket adott nekik az Isten.

De a kiráj a hercegekkel és a veji is elmentek vadászatra. Erzsikének a régibb időben vót egy veres vitéz udvarlója, aki megígérte, hogy ha az ezredrangot megkapja, nőül veszi Erzsikét. El is jött az apai házho. Tudakolózott a kirájnetül, hát Erzsike hol van? „Asszony, lelkem, több mint hat esztendeje. Három szép fiúgyereke is van má. Ott lakik azon a dombon, ide is megláthattya.“ El is ment az ezredes. Megtanáta Erzsikét, kezet fogott, kezet csókolt. „Ezt nem remétem, hogy nem vár meg Erzsike engem. Mos mán a rangot is megkaptam, házasodhatok.“ „Kérem, mikor én a férjem megláttam, rettenetes megszerettem. Iskolai ismerősöm is vót.“ Kérdezte az ezredes úr, mi vagyona

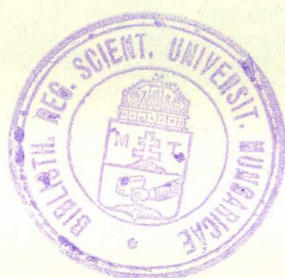

RÉTKÖZI MESE

BUDAY GYÖRGY FAMEZSÉTE

van? „Hát ez a szép rezidencia, amit egy éccaka meg tudott építtetni.“ „Hogy tudott egy éccaka egy ilyen szép majorságot beépíttetni? Nem tutta-é ki, hogy miben van az a nagy ereje? Egy ilyen major három esztendejig, ha megépülhet.“ Felelte Erzsike, hogy már estétől hajnalra készen vót. Van egy aranyórája, ha azt földhő vágja, abbul 42 óriás ugrik ki. Amit parancsol, azok mindent megtesznek. Feleli az ezredes úr, hogy nem volna szíves ellopni tőlle? Ha ellopja és nekem ideaggya, új életet fogunk együtt élni. „Ellophatunk, mer együtt hálunk egy ágyba. Ű pedig a belső zsebibe horgya a katuját.“ Az ezredes úr elrejtette magát a lakásról. Erzsike férje hazagyött a vadászatrul, elfárat, lefekütt. Kilopta Erzsike az arany katuját a zsebéből. Átatta a veres vitéznek. A veres vitéz a katuját a földhő vágta. Kiugrott belüle a 42 óriás: „Mit parancsol ezredes úr?“ „Azt parancsolom, hogy egy tengernek a szigetére tegyetek reggelre így kastéjostul, ahogy el van látva, a régi gazdád maraggyon ott a gyepon a szűrjébe.“

Reggel felébredt, csak a pusztá gyp vót, semmit nem látott egyebet. Kereste az aranyórát, de nem lelte. „Én Istenem, hát leestem a születési soromba?“ Felment a kirájho, apjokáho, anyjokáho. Nagyon sajnálták. Monta a kiráj, hogy „Gyermezem, ha legjobban szeretted is a feleségedet, minek mutattad meg a vagyonodat, amit tagadni kellett.“ Monta a kirájnén, hogy nem más vót, mint a veres vitéz, aki megkapta az ezredesi rangot s most jött Erzsikét férjhez venni. Felelt az Erzsike férje: „Aggyanak pézt és fogatot, megyek keresni. Mindég keresem, míg élek.“

Útnak indult hintón és több pézzel. Hetedhét ország ellen, míg elért az esthajnali csillagho. Tudakolta, hogy nem látott-é ilyen és ilyen rezidenciát, akin három villámhárító is vót? Felelte, hogy: „Nem láttam. De adok egy egeret. Majd az egér elvezet a reggeli hajnalszillagho. Tudakozzad attól.“ Az is aszt monta, hogy: „Nem láttam. Adok egy macskát, aki elvezet a holdvilágho, mer a holdvilág napszállattól napkeltéig az égen vót.“ Tudakolta, hogyha nem látta-é? Azt felelte: „Láttam. Adok egy kutyát s a kutya fog vezetni a tengerpartra mindnyájatokat. A tenger partyáról már mingyá meg is láttjátok a lakását.“ Odaértek szerencsésen a tengerpartho. A három állat elhatározta, hogy maj estére átmennek. Az egér fel fog ülni a macska hátára, a macska pedig a kutya hátára. Így indultak át a tengeren. Amint átértek lefeket után, a macska azt monta a kutyának: „Itt várj meg, be ne gyűjj a tanyába mer mosatlan edényt tanálsz ott, fogol dörömbözni s így észrevesznek bennünket.“ Elindult a macska az egérrel a majorba. A macska bement a kürtön, az egér meg a kócsjukon a szobába. Az egér megtanálta az aranykatuját az ezredes úr zsebébe. Igen esendesen tolta kifele az ágy szélire. A macska két lábra állva leste, hogy foghatná mán a katuját. De a kutya bejött utánnok. Lomolt a konyhába. A macska kiugrott, a kutyát úgy seggbe vágta a körmével, lassan sírva ment a szobába, mán akkor a katuját csak fogta a szájába. Így lassan lementek a kutyáho. „Megvan a gazdám öröme, itt az aranyórája. Hát most gyerünk átal.“ A kutya azt monta a macskának, hogy add ide a katuját. „Nem adom, mer a kutyának a cselekedete is kutya. Hova fogod, mint a szádba? Ha egy keszeg fel is ugrik előtled, mint jövőben is kapkodtál hozzá és így nem teljesíthessük a gazdánk kívánságát.“ „Nem viszlek át benneteket a tengeren, aggyátok ide a katuját.“ Odaatták,

mer féltek, hogy idegen hejen vannak s ha megvirrad, előlik őket. Oda is atták.

Felült az egér a macska hátára, a macska meg a kutya hátára. Mikor a tenger közepén vótak, két ficfakeszeg felugrott előttök. A kutya hozzákapott és a katuja kiesett a szájából. Láttá két baráttya, de nem mert szólani, hogy lelőki a hátáról őket. Szomorún mentek a gazdájok felé, mikor átjöttek. Különösen a kutya. Mégpedig a hazai pogácsából vót kettő s azt törte háromfele s elosztotta köztük. De a kutya nem ette meg. Szomorúan indút a tengerparton el. Egy sűrű rakottya bokor közt lefekütt. Füvel a víz fele vót valami, nagy vízcsapást halott, mán a nap majd jött felfele. Hát látott egy arany keresztet a legvízszélire kidugva. Avval a kereszttel jáccott egy nagy cethal, aki a halaknak a kirája. A cethal visszahúzódott a vízbe, a kutya beugrott, kikapta az aranykeresztet a víz széléből. Felszaladt a rakottya bokor alá: mikor a hal a vízről ugrott a kereszt fele, mán a kereszt nem vót ott. A kutya elvakkantotta magát: „Itt a kereszt, énnálam van.“ Kérte a hal, hogy: „Légy szíves, add vissza.“ „Minek a' neked?“ „Nekem az a kiráji koronám, én vagyok a halak kirája.“ „Odaadom a keresztedet. Szedsd össze a hadstedet. A tengeren úsztam, a számba vót egy szép katuja. Két ficfakeszeg felugrott előttem, hozzákaptam, a katuja kiesett a számból. Keressed meg a katuja, hát visszacserelem a keresztér.“ Halak kirája megfúvatta dudásával a trombitát, hogy a tisztyei gyűjjék össze. Parancsolta, hogy minden századparancsnok olvassa fel a százaggyát. Egy bakaszázados, egy csukahal: „Két bakakatona híjja a századomból.“ „Mennyetek, keressétek fel. A biztosan egy aranykatujával jáccik, azér nem jelent meg. Amétek az aranykatuját éléhozza, megeheti azt a két ficfakeszeget.“ Meg is tanálta a százados maga. A két fickakeszeget megette. A katuja elhozta. Odaatta maga a kirájnak. A kiráj pedig kihozta a víz szélire. Mutatta a kutjának, hogy „Itt a katuja, mutasd a keresztet és cseréjűk át“. A kutya aszt monta: „Tedd oda a katuja a kereszt hejére és várjál. Én a víz szélen elmegyek jó darabon, egymást látni fogjuk. Mer hozzád félek menni, hogy elnyesz. Így maj te gyünni fogsz a kereszt fele, én meg a katuja fele.“ Mikor a kutya vakkantott, a cethal szalatt a hang után. A kutya pedig a katujaér, mer láttá, hogy kitette a hal a vízszélre. Felment a rakottya bokor alá. A cethal örömébe kezdett jáccani megint a kereszttel. Kiszaladt a kereszthe, szembe a kutyaival. Megköszönték egymásnak, hogy nem csalták meg egymást. Örömmel igyekezett a gazdájához. Ujjászületett a gazdája, mikor a kutya kitette a katuja a szájából.

Megmosta, megtörölgette, fődhő vágta. Kiugrott belőle a 42 óriás. „Mit parancsolsz édes gazdánk. Nem vigyáztál jól ránk. Szerencséd, hogy a halak kirája kezébe kerültünk.“ „Hát én egyebet nem parancsolok, hogy ez az én lakásom családommal együtt szálljon haza a hejére.“ „Mit tegyünk azzal az ezredessel.“ „Hát amit akartok.“ Háromfele szakították és a 3 villámhárítóba húzták a hulláját. Mingyán be is szálltak a kastéjba. Megtanálta a csalággát, Erzsikét is. Sírva kérte Erzsike, hogy engeggyen meg. „Valamit ez az ezredes itatott velem, hogy a katujaat énálaltam megszerzte.“ „Megengedek lelkem. Azzal megbüntettek, minden hajam szálát százszor csókold meg.“ Ekkorára itthon is termettek a parton. Nagy öröm fogta el a kirájt meg a kirájnét, mikor meglátták a remek rezidenciát. Odaszalatt a kiráj és a kirájnét. Csak-hogy láthatlak bennetek, gyerekeim.“ A kiráj azt monta: „Még itthon kipihe-

nitek magatokat én körözöm herceget, bárót, grófot és a papot és ismételitek az esütöket." Eddig vót, mese vót.

Mondotta: Korpás László, 75 éves, Tiszabercel
Közli: Ortutay Gyula

A MESE VILÁGA

Hozzá vagyunk szokva ahhoz, hogy végletekben gondolkozunk, ellentétekben fejezzük ki magunkat, gondolatainkat ellentéteket összekötő hidakként építsük fel. Egész helyzetünk a világgal és a világ valóságaival szemben erre kényszerít bennünket. Aki mondani akar valamit: akár a köznapi életben köznapi mondanivalót, akár a költészetben nagy és lényeges dolgot, az tudja és érzi, vagy legalább is tudnia és éreznie kellene, hogy akihez szól: egészen más valaki, hogy a szavai hatalmas, áthidalhatatlan úrt hidalnak át, hogy a kimondás és megértés a világ két vége. Az ember szemben áll a világgal és benne él a világban: az egyén egysége és a világ végtelen sokfélesége között ott tátong az áthidalhatatlan szakadék. És mégis mi egyéb az ember szellemi élete, mint hídnek az építése e fölött a szakadék fölött, a szörnyű végletes ellentét kiegyenlítése, az állásfoglalás az egészen mással szemben, a megismerkedés az egészen idegennel? És az ember maga? Az élet és halál két roppant, összeegyeztethetetlen véglete között ível a léte, a teljes étellel szemben a halál arcát mutatja, a halállal szemben az életét.

Amikor az ember ott áll az előtt a nagy feladat előtt, amit mindenkinek meg kell oldania, az egész emberiségnek együtt, embercsoportoknak és egyéneknek külön-külön: a világ értelmezésének, megformázásának nagy feladata előtt, akkor nem tehet egyebet, mint amire ez az ellentétek közé feszített világhelyzete kényszeríti: ellentéteknek és ellentétek áthidalásának alakjában teszi a világot érthetővé, átélhetővé, *emberi* valósággá. Mert a világ valóságainak ezerretűsége, ezeroldalúsága, emberfölötti sokfélesége emberi valósággá, emberi szellemben megformázottá kell hogy legyen, hogy az ember világát tudja alkotni, hogy az ember élni tudjon azok között a valóságok között, amelyeket fölismert.

Ha valóságról beszélünk, ahhoz vagyunk szokva, hogy a mindennapi élet praktikus vonatkozásait, vagy legalább is a logikus gondolkodás törvényei szerint felfogható képét a világnak értsük ezen. Ha a valóságok világa csak eddig terjedne és nem tovább, az a nagy emberi feladat, amiről szólottam: a világ értelmezése, megformázása, átélhetővé tétele nem is volna feladat — hiszen egyféle sablont kellene csak ráhúzni mindenre, nem kellene éppen a sokféleséggel, az ellentétek között való feszüléssel számolni. De éppen abban is tükröződik a végletek közé dobott emberi sors, hogy ez a praktikus és logikai valóság csak egyik véglete, egyik pólusa az ember világának. Ezt érthetővé tudta tenni az emberiség, meg tudta formálni saját képére és hasonlatosságára — gondoljunk csak

arra, hogyan igazta le az ember a természetet annak segítségével, hogy természettudományt alkotott, azaz hogy emberi formában tudta átélni a természet hatóerőinek struktúráját. De ezen kívül: a technikán kívül, a természettudományon kívül, a logikán kívül még ezernyi oldala van a világvalóságnak, ami emberi átélésben és megformázódásban tükröződik. A teljes következetességű logikától, természettudománytól, technikától végtelen skála vezet a szellemi életnek mindig kevesebb praktikus tartalmú jelenségei felé. Gondolok a művészetekre, gondolok a vallásos léleknek különböző vidékeken és különböző korokban végtelen sokféleségben való megnyilvánulásaira, gondolok minden érzésünkre és cselekedetünkre, ami tudva vagy tudattalanul más, mint a praktikus élet akár a mindennapi mélységein, akár a technika ünnepélyes laboratóriumaiban, akár a logika jeges magaslatán. És gondolok a másik végletre, arra, amiről ma beszélni szeretnék, ami fontos és lényeges része minden ember világának, akármennyire letagadott és félreismeret: gondolok a mesére.

A világnak azt az arculatát szeretnők tisztán látni, ami az ember számára a mese képét vette fel: aminek az ember a megérteni és átélni akarásában a mese formáját adta. Nem könnyű tisztán magunk elé állítani ezt a mesevilágot, mert magát a mesét is nehéz már eleven valóságként fölidéznünk magunkban. A másik véglet, a praktikus realitás túlságosan korlátlanul uralkodik ma ahhoz, hogy azt lehessen ma is vallani, amit a nagy romantikus vallott: „Alles ist ein Märchen“ — minden: mese. Pedig Novalisnak ma is igaza van: a világ végtelen sokféleségében is egészen, minden végletében és ellentétében jelen van mindenütt: és jelen van mindenütt az ember világának a két ellentétes pólusa is: a praktikus valóság és a mese realitása. Mindenütt jelen van, de nem könnyű mindenütt megtalálni. A mi civilizált európai világunkban már csak ott találhatjuk meg, ahol a praktikus világ kulturájának nem volt alkalma még magához ragadnia a zsarnokságot: a gyermeknél, akihez még nem jutott el ez a világkép a maga leigázó mivoltában, és a falu népénél, amelyhez hagyományban és ősi kulturában való gyökerezése nem engedte még közel férközni ezt a világképet.

A gyermek foglalkozása, tevékeny élete a játék: a jövődő praktikus életének utánzása és gyakorlása. A praktikus élet tehát a gyermek számára játék. A praktikus élet ellentéte pedig, a mese, a gyermek világában a játék ellentéte: a gyermek életében a másik nagy tényező, a gyermeki lélek másik nagy foglalkoztatója. Ha a praktikus valóság a gyermek számára játék, akkor azt lehetne mondani, hogy a gyermek számára a mese az *igazi* valóság, az, amihez igazítja és méri a többi előtte megjelenő tényét a világnak. És valóban így is van. A meséket a gyermek szereti játszani, játéokban is átéli, épp úgy, mint ahogy a felnőttek igazi világát — t. i. azt, amit mi felnőttek most igazi világnak tartunk: a praktikus valóságok világát. Egyéb játékaiból, a felnőttek praktikus életéből vett játékaik-

ból azonban nem csinál mesét, nem is tudna mesét csinálni. Világosan látható így, hogy az elsődleges, nagy valóság a gyermek számára a mesének ez az előttünk már nagyon is idegen világa, a világ valóságai a gyermek előtt a legkomolyabban a mese formájában mutatkoznak meg. Mindannyian gyermekek voltunk, mindannyiunk számára állt valaha az igazság — ha most már el is tolódott valami földöréteg alá —: „Alles ist ein Märchen“ — mindenben ott van a mese világa.

A falusi fölnőtt embernek éppen olyan fontos a mese még ma-napság is, mint a kis gyermeknek. Pedig nem lehetne mondani, hogy a praktikus élettől idegen a falusi ember. Neki ez nem játék, mint a gyermeknek: szilárdan áll a praktikus életben, közvetlenebbül érintkezik a praktikus világ hatalmaival, mint bármelyik városi ember. Mégis a mese az, ami az ő számára az igazi, a kedvelt elbeszélő irodalom. Mert irodalom a mese is, ha nem is írásból olvassák falun, hanem öreg emberek szájáról hallgatják, olyan mesemondóktól, akik szintén szóhagyományból, egymástól tanulták nemzedékeken és nemzedékeken át. A mi városi megírt elbeszélő irodalmunk kitalált eseményeket ír le, de — legalább is az újabb korban — gondosan vigyáz arra, hogy amit leír, az valószínű legyen, olyan legyen, mintha valóban megtörtént volna. A praktikus világgal szembe-helyezkedik ugyan a kitalálás mozzanatában, de ezt az ellentétet a valószínűségekre való törekvéssel palástolja és rejtegeti. A mese viszont nem tart számot arra, hogy hasonlítson olyasvalamihez, ami megtörtént vagy megtörténhetnék: nem burkolt, hanem nyílt ellentétben van a praktikus világgal. És ennek ellenére is fontos és magasra értékelt szellemi tápláléka a praktikus életben mélyen gyökerező falusi embernek — hiszen ha nem volna annyira fontos neki, akkor nem éltette volna évszázadokon, sőt évezredekken keresztül az emlékezetében, nem vitte volna tovább szóhagyományában. Látjuk: nem csak a praktikus élet, hanem ennek a végletes ellentéte, a mese világa is fontos neki. Praktikus élet és mesevalóság: ez a két ellentétes pólusa minden ember világának, akinek az életéhez odatartozik a mese is, akinek az életéből nem rekesztették ki a mesét: a gyermeknek és a falusi embernek.

De mást, sokkal többet is lehet mondani erről a másik véglétről, mint azt, hogy másik véglet. Szoktak is sok egyebet mondani a meséről, senki sincs megakadva, ha a mese jellemzését kériktőle. Az első, amit a mese világáról mondani szoktak, az, hogy ez a csodák, a fantasztikum világa. De ezzel még nagyon kevéssel jutottunk tovább. A csoda: ez a szó nem fejez ki egyebet, mint azt a negatívumot, amelyről mi eddig beszéltünk: csoda az, ami ellentétben áll a praktikus, technikai, természettudományos, logikai világgal. A fantasztikum szó pedig annyira üres és sokféle használatú fogalmat jelent, hogy még csak ennyit sem fejez ki. Hogy meglássuk, mi lehet a pozitív mondanivalónk a mese világáról, idézzük magunk elé példának azt a rétközi népmesét, amelyet Ortutay

Gyula gyűjtéséből mintegy mottóként állítottunk ez elé a tanulmány elé, próbáljuk közvetlen közelből megfigyelni, hogy a világnak milyen képe az, ami kifejezést keres benne.

Első pillanatra azt mondhatnók a mese világáról, most, hogy magunk elé idéztük egy jellemző példáját, hogy benne minden lehetséges: hogy a kigyó megszólal, hogy paripává változhatik, hogy az aranyórából szolgálattévő, a legnehezebb szolgálattól sem visszariadó óriások léphetnek ki, hogy a szegény asszonyt meg a fiát szíves vendégként látják a király házában, hogy a hős fiatal feleségét rögtön le tudja venni lábáról a vörös vitéz, de hogy mégis örömmel megy vissza készségesen megbocsátó férjéhez, hogy a csillagok meg a Hold is beszélnek és szívesen adják az ügyes és okos segítő állatokát, hogy a halaknak is van hatalmas királyuk, aki a vízbeesett varázs-órát egy-kettőre elő tudja keríteni. Minden lehetségesnek látszik a mese világában. Határok, ellentétek sehol sincsenek. Az egyes jelenségek között mindenütt váratlan kapcsolatok jönnek létre: nem csak hogy ember módjára beszélnek és gondolkoznak az állatok, hanem a kigyó testvérévé is fogadja a fiút és ettől fogva a mese teljes természetességgel testvéreknek is nevezi őket. Nincs határ az állati és az emberi létezés közt, mint ahogy más mesékben az élet és a halál között sincs határ. Egy mesében a vízbefojtott tündér aranyhallá változik. A gonosz királyné mindenáron meg akarja semmisíteni és kifogatja, megöleti a halacsát, de egy elpattant pikelyéből fa lesz; a fát kivágják, de egy kiesett deszkácskában ott él tovább a tündér, néha ki is jön belőle és amikor elégetik a deszkácskát, ismét belép az élők világába.

Minden mese ilyen határ-lerombolásokat mutat. Csak olyan dolgokat akarok idézni, amikre mindenki emlékezhetik saját mese-emlékeiből. Szegény legényből király lesz, szegény lányból királyné. Képtelenül borzalmas, legyőzhetetlen sárkány pusztítja a vidéket, vagy rabolta el a királylányt, de a hős mégis diadalmaskodik rajta. A hozzáférhetetlenül elrejtett mindent gyógyító vizet megszerzi a mese hőse, és akárhányszor darabolja őt szét a sárkány, az élet vizével mindig fel tudják támasztani. A szemétdombon tengődő geberazsat kíván abraknak és beszélő táltos lóvá változik, repülve, szélvész-sebesen viszi gazdáját. De van mese, ahol még erre sincs szüksége a hősnek: elég neki egy varázs-eszköz és csak kívánnia kell, ott van, ahol akar. Sőt, éppen rétközi mesénkben, egyetlen varázs-eszköz segítségével minden lehetséges a hősnek. Máshol állattá tud átváltozni: sassá vagy hangyává, mindig aszerint, hogy milyen megoldhatatlan feladatot kell megoldania. Underítő kigyó vagy béka alakjában tengődő királylány vagy királyfi végül visszakapja emberi alakját.

A lerombolt határoknak, a nemlétező ellentéteknek a világa a mesevilág. De ezzel még csak a felét mondtuk el annak, amit mondani lehet róla. Mert ha ez az *átmeneti* világ volta (Kerényi Károly

németül *Zwischenreich*-nek nevezi) a teljes jellemzése lenne, akkor azt lehetne kérdezni, hogy miért nincs mese, amelyikben az ilyen történeteknek éppen az ellenkezőjét találnánk? Miért nincs mese, amiben a derék szegény ember egyszerre vérengző fenevaddá változik, olyan mese, amelyikben a királylány nyomorult koldushoz megy férjhez, vagy amelyikben a hős egyszerre csak hirtelen és indokolatlanul meghal, vagy elesik a sárkánnyal vívott küzdelemben? Miért nem falja föl a tarjagos kígyó a szegény fiút, mért nem választ haszontalan ajándékot a hős, mért nem hal éhen a hazafelé való vándorúton, vagy mért nem sikerül a veres vitéznek mégis csak teljességgel diadalmaskodnia a hősön, amikor pedig az aranyóra órárai egy-kettőre végezhetek volna vele? Vagy mért nem lett volna lehetséges, hogy az aranyóra ott maradjon visszahozhatatlanul a tenger fenekén, vagy hogy új gazda kezébe jusson; vagy az, hogy a csillagok, a Hold meg az állatok segítségével híján a hősnek le kelljen mondania mindenről?

Láthatjuk: hiába lehetséges minden a mesében, hiába fordul a mesében a világnak az az oldala felénk, ami határok helyett mindenütt átmeneteket, ellentétek helyett mindenütt áthidalásokat mutat. A mese alkotója ebből a korlátlan lehetőség-világból nem vesz fel mindent. Olyan, mintha válogatna a minden lehetőség valóságai között. Nem is lehetne másként. Mondottuk már, hogy az ember tennivalója a világgal szemközt az értelmezés, a megformázás: az, hogy emberi valósággá, emberi szellemben megformázottá tegye a világ valóságait. Az ember formázó munkája a világnak azon az aspektusán, amit a mesében látott meg, először is a válogatás: kiválasztása annak, hogy milyen valóságok azok a végtelen és korlátlan lehetőségek adta valóságok közt, amelyek *elviselhetők* az ember számára. Azokat a valóságokat kell kiragadni a világ minden lehetségesnek mutató oldaláról, amik az emberre, a praktikus, technikai, természettudományos, logikai valóságokkal még meg nem ismerkedett emberre nem raknak túl súlyos terhet, amik nem elborzasztják, nem lesujtják, hanem megkönnyébbítik és fölemelik. Meg kell ezt a kiválogatást csinálni, mert ez azután a megformázást, az irodalmi formaadást szolgálja. A mesében hiszen az átmeneteknek ez a világa irodalmi formában kell hogy megnyilatkozzék. Nemcsak a határokat áttörő, mindent lehetségesnek látó laza szerkezetű világképnek a kifejezése a mese, hanem azonkívül irodalom. Nemcsak tartalom, hanem forma is, még pedig nem pusztán egy emberi világkép formája, nem pusztán emberileg érthetővé tévése a világ egy oldalának, hanem irodalmi forma, elbeszélés, amelynek *célja* van. A világnak csupán emberi formát adni, vagyis emberileg érthetővé tenni: ez még szükséglet, mintegy életfeltétele az embernek. *Irodalmi* formát adni a felismert valóságnak, a felismert valóságokat úgy csoportosítani, hogy gyönyörködtető, megkönnyébbítő, felemelő, emellett az emberi élethez mégis hasonló szerkezetű képpé álljanak össze: ez már több, mint a valóságoknak egyszerűen világképbe való fel-

dolgozása. Az ember élete viszontagságokból, kalandokból áll, amelyek hol jól, hol rosszul végződnek, de a kikerülhetetlen és jóvátehetetlen vége mindig a halál. A mese az emberi élet epikumának más formát ad, más formát tud adni, mert egy olyan világ felismerése áll mögötte, ahol minden lehetséges, ahol nincsenek határok, amiket át ne lehetne törni, nincs ellentét, ami átmenetbe ne oldódhatna föl, nincsen vég, amelyik jóvátehetetlen volna. Ezekből a lehetőségekből, ebből a laza szerkezetű, álomszerű világból választja ki a mese költője — aki benne él — azt, ami a *korrekciója* az emberi életnek. André Jolles, az irodalom formáinak nagy morphológusa azt mondta a mese világképéről, hogy *normatív* világkép: nem olyan, mint amilyen, akármelyik aspektusából nézve, hanem olyan, mint amilyennek lennie *kellene*. A mesehős élete úgy indul, mint a praktikus világban élő emberé. Kalandok, viszontagságok közé jut. Csak hogy azután már el is válik itten a mesevilág története a való világtól. A kalandok és viszontagságok szörnnyűvé, emberfölttívé fokozódnak: elviselhetővé teszi ezeket az, hogy a mesevilágban nincs semmi, ami jóvátehetetlen, nincs rossz vég, nincs leküzdhetetlen akadály, nincs ledönthetetlen korlát. Az emberi élet küzdését a meseköltő a mesevilág valóságaira támaszkodva átformálja olyanná, amilyennek ő és hallgatósága a világot, a praktikus világot is szeretné látni: a mesevilág irodalmi megformázásának ez az irodalmi célja.

Közfelfekvő lenne azt gondolni, hogy a mese olyasvalami, mint az álmok bizonyos fajtája, amelyeket a pszichoanalízis vágy-álmoknak nevez. Az elfojtott vagy másképpen kielégíthetetlen vágyak az álomban, amikor a praktikus valóság tudata nem ellenőrzi olyan szigorúan a lelki tevékenységeket, fölszínre jutnak és legalább álomképek alakjában elégitik ki azt, aki ébren hiába vágyódott a teljesülésükre. Végeredményben az álom is csak olyanfajta lelki jelenség, mint a mesevalóság felismerése: olyan világ áll az álmodó előtt is, ahol nincsenek lehetetlenségek, jóvátehetetlen dolgok, áthághatatlan határok. Mégis nagy a különbség az álmok és a mese világának normatív volta közt. Az álomban minden fölszínre juthat, ami az ember lelkében akár elfojtva, akár nyíltan él. Nem csak szép, de borzalmas álmunk is vannak, nem csak arról álmodunk, amit kívánunk, hanem arról is, amitől rettegünk. Az álom nem válogat és nem formáz meg, az álomban nincs teremtő akarat és művészi cselekedet. Az álom nem egyértelmű, szétfolyó, nem több, mint pusztá átélése a a lefokozott öntudat világának. A mese ezzel szemben felismerés: felismerése a mese világának, és nem is csak pusztá felismerés, hanem ezen felül még állásfoglalás a felismert valósággal szemben és válogató megformázás: művészi alkotás. Az álom a lefokozott szellemiség megnyilvánulása. A mese arról tesz tanúságot, hogy a világnak egy törvényeket nem mutató, a praktikus, logikai oldallal éppen ellentétes pólusú valóságát az ember nem lefokozott, hanem cselekvő szellemmel élte át, formázta meg, tette művészetté. A hasonlóság a

nese és az álom között nem megy a lényegig: inkább csak külsőséges.

Hogy a művészi alkotáshoz kell-e teljes tudatosságú megfontolás vagy nem, olyan kérdés, ami nem dönthető el egykönnyen, de amit el sem kell döntenünk ahhoz, hogy válaszolhassunk arra a kérdésre, amit most ellenünk lehetne szegezni. Azt kérdezhetné valaki, hogy hát tudatos műalkotás-e a mese, és ha az, hogyan egyeztethető a tudatosság össze az átmeneteknek azzal az elmosódott, álomszerű világával, amelyben a mese költője és a mese hallgatója élnek. Ha a művészi alkotáshoz kell is teljes tudatosság — felelhetjük, — akkor sem szükséges, hogy ez a tudatosság éppen arra a pólusára, arra a végletére vonatkozzék a világvalóságoknak, amelyben mi *most* élünk és amelyet mi *most* érvényesnek fogadunk el. A mese költője akár teljes tudatossággal is benne élhetett a maga mesevilágában, magáról és aktivitásáról teljes tudattal birtakott akkor, amikor az előtte kibontakozó világvalóságok — a másik véglet: a mesevilág — formává, alkattá, elbeszéléssé lettek benne.

A mese világában ott van a világ minden valósága, teljes szabadságban és függetlenségben, törvényektől, összefüggésektől, relációktól nem korlátozva. Ott vannak a világnak nemcsak a szép, hanem a borzalmas jelenségei is: ott van a túlvilág is, a halál is. A mese nem úgy válogat ezekből a valóságokból, hogy letagadná akármelyiknek is a létezését. A mese számára is van kínszenvedés, van halál, — csak nem azzal a pozitív, parancsoló, kérlelhetetlen arculatával fordul az ember felé, mint az ókori és a primitív népek mítoszaiban. A halálon keresztül a mesében mindig a föltámadáshoz vezet az út: a mese hőse nem érhet rossz véget, nem lehet a túlvilági hatalmak zsákmánya: nem halhat meg teljesen és véglegesen. Ott van a mesékben még a halál is, úgy, ahogy ősi vallások ezt a szörnyű világvalóságot megformázták és emberileg megfoghatóvá tették, de — valahogy ki van véve a méregfoga. Ilyen átalakított, ilyen sajátosan megformázott módon is még sok minden elemet éltet a mese olyan korok világszemléletéből, amelyek visszahozhatatlanul elmúltak. Olyan korokból, amelyekben az uralkodó világkép, a világnak az az arculata, amely az emberiséget leginkább megragadta, ahhoz a véglethez állott közelebb, amit mi *mesevilágnak* nevezünk, vagy ami éppen a mesevilág maga volt. A mese története és az ember világhelyzetének története — nehezen választható el egymástól ez a kettő: „Alles ist ein Märchen“: a mese mindenütt ott van. De az ember világhelyzetének történetében — és mi volna ez más, mint a *világtörténelem* a szó legigazibb értelmében — ott van állandóan és letagadhatatlanul, évszázadok és évezredek óta ki nem irthatóan és le nem hengerelhetően a mesében való gondolkozás: a mese világa.

Honti János